
Ivan Rajković

Zaječarski “Sekač”: semiološka analiza folklornih priča o ubistvima

U radu su navedene i analizirane priče o navodnim ubistvima u Zaječaru koje su se prepričavale krajem 2000. godine u ovom gradu. Semiološka analiza je pokazala da je njihovo značenje kodirano nizom strukturalno homolognih binarnih opozicija koje su povezane u dva paketa relacija: ubica : žrtva = nadmoćnost : nezaštićenost = u svom svetu : van svog sveta i pojedinac : društvo = priroda : kultura = opasno : bezbedno = onostrano : ovostrano = haos : red. Na osnovu ovih kodova dešifrovane su dve poruke koju priče o ubistvima pokušavaju da prenesu u procesu folklorne komunikacije: prva je da pojedinac treba čvrsto da se drži u okvirima društva, a druga da pojedinac treba da se podredi interesima društva. Značenja ovih priča ukazala su u daljoj analizi na njihovu latentnu funkciju – integraciju, jer pomoću straha koji izazivaju one drže društvo na okupu, i organizaciju, jer pomažu da se održi red u društvu i izbegne haos. Na kraju, kao mogući uzrok nastanka i širenja priča o ubistvima istaknuta su previranja na političkoj sceni Srbije krajem 2000. godine; prepostavka je da se u to vreme kod većine stanovništva pojavio podsvesni strah od socijalne ne-organizacije i haosa, usled čega su se formirale priče kojima se članovi kolektiva medusobno na tu opasnost upozoravaju i u kojima se, u folklornom ključu, daju instrukcije kako da se ona izbegne.

Uvod

U Zaječaru je početkom novembra 2000. godine ubijena medicinska sestra. Njen leš pronađen je u džaku prekrivenom smećem na brdu Kraljevici, na izlazu iz Zaječara. Ubrzo nakon toga pojavile su se razne priče o ovom ubistvu. Zatim su počele da kruže i svakojake priče o drugim ubistvima koja su, navodno, usledila. Stanovnici Zaječara su duboko verovali u njihovu istinitost i strahovali. O ubistvima se intenzivno pričalo sve do sredine decembra 2000. godine, kada su priče odjednom prestale. Kasnije se ispostavilo da su sve bile netačne.

Priče o ubistvima privukle su i medijsku pažnju. Sredinom decembra 2000. godine, u jednom članku u zaječarskom časopisu *Timočka krimi revija* objavljeno je nekoliko takvih priča, pri čemu je izričito naglašeno da

Ivan Rajković (1983),
Zaječar, učenik 4.
razreda Gimnazije u
Zaječaru

MENTORI:

Jana Baćević, student
2. godine etnologije i
antropologije na
Filozofskom fakultetu
u Beogradu

Marina Simić, student
4. godine etnologije i
antropologije na
Filozofskom fakultetu
u Beogradu

nijedna od njih nije tačna, da je reč o najobičnijim glasinama i da nakon ubistva medicinske sestre nije bilo drugih ubistava. Interesantan je komentar autora pomenutog članka:

“Ko ih (priče o ubistvima) lansira i sa kojim ciljem nije jasno, ali je jasno da nečija mašta radi punom parom, neštedimice proizvodeći manjake. Iako pomenute glasine deluju fantastično i suludo, pojedini ljudi koji su šetali Kraljevicom gotovo svakodnevno počeli su da je zaobilaze. (...) Ispada da je priča o manijacima koji su navalili iz nečije bolesne mašte makar delimično postigla cilj, a kome ona treba i sa kojim ciljem kruži po Zaječaru svakako bi trebalo utvrditi” (Cerović 2000: 11).

Mada izražava nedoumicu u vezi s poreklom i krajnjim ciljem ovih “glasina”, očigledno je da autor gornjeg citata smatra da su (zlo)namerno smisljene da izazovu strah i paniku kod ljudi i unesu pometnju u društvenu zajednicu.

Poznato je, međutim, da slične priče koje slušaocima uteraju strah u kosti predstavljaju jedno od opštih mesta folklornog pripovedanja, kako u tradicionalnim, tako i u modernim društвима (v. Bošković-Stulli 1983). Bilo da se u njima govori o drevnim vešticama, vampirima i drugim natprirodnim bićima, ili o modernim silovateljima, manijacima, serijskim ubicama i vanzemaljcima, one imaju jednu zajedničku karakteristiku: uvek je reč o neprijateljski nastrojenim i opasnim bićima koja napadaju i povređuju lude. Pritom, ove priče nikada nisu potpuno tačne niti potpuno netačne, već uvek stoje na granici između stvarnosti i fantazije.

Polazeći od ove činjenice, pokušаću da pokažem da je pravi smisao priča o ubistvima u Zaječaru zapravo potpuno suprotan od onoga koji je sugerisao novinar *Timočke krimi revije*. Moja teza je da je tvorac ovih priča sam kolektiv, a da je njihova latentna (skrivena) funkcija da doprinesu društvenoj integraciji, a ne da dezintegrišu zajednicu.

Teorijsko-metodološki okviri istraživanja

Opšti teorijski i metodološki uzor za ovaj rad predstavlja danas već klasičan članak Kloda Levi-Strosa “Struktura mitova”. Prema ovom autoru, mitovi – a isto se može reći i za mnoge druge folklorne forme koje su, poput bajki, epskih pesama ili savremenih urbanih legendi kojima se ovde bavimo preuzele na sebe mnoge uloge i karakteristike mita – sadrže skrivenu poruku čije značenje nije dato neposredno na nivou sadržaja priče, već u načinu na koji su elementi priče kombinovani (Levi-Stros, 1971: 245). Značajno je da svaki element mita ima oblik *relacije*, tj. predstavlja odnos između ličnosti ili status određenih likova; tako likovi mogu biti promenljivi, ali njihovi odnosi i statusi se ponavljaju. Ove relacije se, po pravilu, ne javljaju samostalno, već kao *paketi relacija*, koji su, zapravo glavne sastavne jedinice

mita i u kojima su skriveni *kodovi* pomoću kojih je moguće dešifrovati poruku/značenje mita.

Direktni uzor za ovaj rad predstavlja model semiološke analize koji je prema Levi-Strosovim metodološkim uputstvima razradio Ivan Kovačević (1985) na primeru tradicionalnih srpskih obreda, ali koji se može primeniti i na druge proizvode kulture. Naglašavajući da objašnjenje neke pojave podrazumeva objašnjenje svih empirijskih podataka kojima u vezi s njom raspolažemo, Kovačević predlaže četvorostepeni postupak analize: 1) razlaganje predmeta analize (u njegovom slučaju opisa obreda, a u našem korpusa priča) na sastavne elemente; 2) utvrđivanje značenja koje ti elementi sadrže; 3) izgradnju/rekonstruisanje specijalnog koda na osnovu uočavanja opozicionih relacija koje se javljaju u obredu/priči, kao i na osnovu njihovog dovođenja u logičku vezu; 4) dešifrovanje poruke i/ili dekodiranje elemenata obreda/priče (Kovačević 1985: 175-180).

U skladu s navedenim metodološkim modelom, u prvoj fazi ovog rada izvršena je formalna analiza sakupljene građe i rastavljanje priča na njihove sastavne elemente. Zatim su, u drugoj fazi, navedeni rezultati relevantnih etnografskih istraživanja koji omogućuju da se ovaj materijal svrstava u širi korpus tradicijskog folklornog pripovedanja. U trećoj fazi analize su izdvojene osnovne relacije i paketi relacija, i (re)konstruisan je specijalni kod pomoću kojeg su u četvrtoj, poslednjoj fazi analize, dešifrovane skrivene poruke koje se nalaze u ispitivanom materijalu. Na kraju su, na osnovu rezultata semiološke analize priča o ubistvima, tj. u skladu sa njihovim dešifrovanim značenjem, analizirane njihove funkcije i razmotreni uzroci njihovog nastanka.

Građa

Kao materijal za ovaj rad korišćeno je četrnaest priča o misterioznim ubistvima koje su prepričavane u Zaječaru krajem 2000. godine. Priče su dobijene iz dva izvora. Priče pod rednim brojevima 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, i 13 su zabeležene u razgovorima sa stanovnicima Zaječara, dok su priče 8, 12, i 14 preuzete iz novembarskog i decembarskog izdanja *Timočke krimi revije* za 2000. godinu. Istraživanje je vršeno tokom maja i juna 2001. godine, kad je sećanje stanovnika Zaječara još uvek bilo sveže.

Sve sakupljene priče se uslovno mogu podeliti u dve grupe: u prvu grupu spadaju one u kojima se opisuju teške telesne povrede koje su nanesene žrtvi – od silovanja do masakriranja i vađenja vitalnih organa (1-10), dok drugu grupu čine priče u kojima se jednostavno kaže da je žrtva ubijena ili samo napadnuta, bez navođenja pojedinosti (11-14).

Priče su:

1. Jedan mladić je iz ljubomore silovao i ubio svoju devojku. To je učinio ili u svom ili u njenom stanu, a zatim je stavio leš u džak, odvezao na Kraljevici i tamo zakopao.

2. Na Kraljevici je pronađen leš jedne medicinske sestre. Ona je radila ili u ambulanti klanice ili u bolnici. Leš, izmasakriran na trbuhu, nadjen je u džaku zakopanom u smeće.

3. Pronađen je izmasakriran leš jedne medicinske sestre na Kraljevici. Ona je radila ili u ambulanti klanice ili u bolnici. Ubio ju je njen ljubavnik, neki Bosanac, iz ljubomore. On je priznao ubistvo i odmah potom je uhapšen.

4. Kod klanice je pronađen izmasakriran leš jedne sredovečne žene.

5. Postoji čovek, manjak, koji je bio psihijatrijski pacijent. Njega interesuje isključivo medicinsko osoblje. On je dolazio u zaječarsku bolnicu da posmatra učenice medicinske škole na praksi. Kasnije on te učenice ubija i vadi im unutrašnje organe. On je ubio i dve šesnaestogodišnje devojke, učenice drugog razreda medicinske škole u Zaječaru. Njihovi leševi su pronađeni kako plutaju u Timoku.

6. U Zaječaru se pojavio crni automobil strane registracije koji voze neki muškarac i neka žena. Žena je starija od muškarca. Oni se voze gradom sve dok ne najdu na nekog usamljenog prolaznika u nekoj pustoj ulici. Takvog prolaznika oni na brzinu uvuku u kola, izvade mu "na živo", bez anestezije, srce, želudac i jetru i izbace ga van u nekoj drugoj, takođe pustoj, ulici. Kasnije oni te organe nose u inostranstvo i prodaju ih, za velike pare, onima kojima su potreбni za transplantaciju.

7. U Zaječaru postoji manjak. On ubija žene, i to one sredovečne i starije, i vadi im organe. Prozvali su ga "Sekač".

8. Na Kraljevici je pronađen leš jednog dečaka. Leš je bio bez unutrašnjih organa.

9. U kontejneru kod klanice pronađen je leš jednog dečaka, invalida. Svi unutrašnji organi bili su povađeni.

10. Pronađen je leš klošara Joje, poznatog lokalnog beskućnika. Leš je bio bez srca.

11. Pronađen je leš jedne bebe u kontejneru.

12. Pronađen je leš jedne devojke u kontejneru.

13. Pronađen je leš jedne žene, ili na stepeništu, ili u kontejneru pored ulaza u njenu zgradu, u Naselju AVNOJ.

14. U zaječarskoj bolnici, na Kraljevici, smeštena je jedna žena koja je napadnuta. Lekari se grčevito bore za njen život.

Analiza

Formalna analiza navedenih priča podrazumeva njihovo rastavljanje na sastavne elemente. To su: ličnost ubice, ličnost žrtve, učinjene radnje, mesta pronalaženja žrtve i motivi za ubistvo.

I Ličnost ubice

- a) ubice koje su pre ubistva već ostvarile kontakt sa žrtvom
 - ljubavnik žrtve, Bosanac (3)
 - dečko žrtve, mladić (1)
 - bivši pacijent sa psihijatrije, manjak koga interesuje usključivo medicinsko osoblje (5)
- b) ubice koje pre ubistva nisu ostvarile kontakt sa žrtvama, ili je nepoznato da li su to učinile
 - dobavljači ljudskih organa, muškarac i žena koja je starija od njega, iz inostranstva su, voze crna kola strane registracije (6)
 - manjak, koji je prozvan "Sekač" (7)
 - nepoznati ubica (2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)

II Ličnost žrtve

- a) žrtve ženskog pola
 - medicinska sestra koja je radila ili u ambulanti klanice ili u bolnici (2, 3)
 - sredovečna ili starija žena (4, 7, 8, 13)
 - devojka ubice (1)
 - devojka (12)
 - šesnaestogodišnje učenice medicinske škole (5)
 - b) žrtve muškog pola
 - dečak (8)
 - dečak invalid (9)
 - kloštar Joja (10)
 - c) žrtve neodređenog ili nepoznatog pola
 - beba (11)
 - bilo koji usamljeni prolaznik u praznoj ulici (6)

III) Učinjene radnje

- a) vrebanje žrtve
 - vožnja gradom u crnim kolima strane registracije i traženje žrtve (6)
 - dolazak u bolnicu radi posmatranje učenica medicinske škole na praksi (5)
- b) povređivanje i ubijanje žrtve
 - silovanje (1)

- masakriranje (na trbuhu) (2, 3, 4)
- vađenje unutrašnjih organa (5, 7, 8, 9)
- vađenje srca (10)
- vađenje srca, jetre i želuca (6)
- ubijanje (3, 11, 12, 13)
- c) skrivanje žrtve (leša)
- ostavljanje žrtve (leša) na skrovitom mestu (1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 13)
- d) pronalaženje žrtve (leša)
- pronalaženje žrtve (leša) na skrovitom mestu na kome je ostavljena (1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 12, 13)

IV) Mesta pronalaska žrtava (leševa)

- a) u gradu
 - okolina klanice (4, 9)
 - Naselje AVNOJ (13)
 - prazne ulice (6)
- b) izvan grada
 - brdo Kraljevica (1, 2, 3, 8, 14)
 - reka Timok (5)

U nekim pričama javljaju se i preciznije odredbe o mestima na kojima su žrtve pronađene: zemlja, smeće, džak (1, 2), kontejner sa smećem (9, 11, 12, 13), ulaz u zgradu, stepenište (13).

V) Motivi ubistava

- ljubomora (1, 3)
- velika materijalna korist (6)
- bolesni, manjakalni prohtevi (5, 7)
- eventualna osveta (5)
- nepoznati razlozi (2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14)

Da bi se razumelo značenje uočenih elemenata priča o ubistvima, potrebno je dati nekoliko prethodnih napomena. "Bit religijskoga mišljenja zasniva (se) na posredovanju između suprotnosti" (Leach i Aycock 1988: 27). Trebalo bi dodati da je, po pretpostavci ortodoksnog strukturalizma ovo opšta odlika ljudskog mišljenja, a ne samo religijskog. Jedna od najčešćih suprotnosti s kojima se antropolozi susreću u svome radu, a koja se simbolički dočarava naročito u obredima i mitovima, jeste suprotnost između dva sveta – ovostranog i onostranog (v. Daglas 1993 i Bratić 1993) Ljudi pripadaju ovostranom, dok natprirodne i/ili "nečiste" sile pripadaju onostranom. Ta dva sveta su u stalinom neprijateljstvu. Zato ne mogu da postoje u isto vreme i na istom mestu, jer se međusobno isključuju. Kao što je na primeru predstava o noći u našoj tradicionalnoj kulturi pokazala Dobrila Bratić (1993), dan je vreme ljudskih, ovostranih, društvenih aktivnosti dok je noć vreme delovanja natprirodnog, nečistog, ne-društvenog,

kada se njegova snaga povećava. Ali, natprirodno, bez obzira na podelu dana i noći, postoji trajno na mestima koja su skrovita, pusta, nepoznata čoveku. Jednom rečju, natprirodno postoji i u svakom vremenu i na svakom mestu koje ne podleže potpunoj kontroli čoveka i društva. Pojedinci koji iza leđa kolektiva prekrše zabranu izlaska i nađu se u vremenu ili na mestu pod vlašću onostranog, na granici između dva sveta, rizikuju da budu napadnuti od onostranih bića. Pojedinci, dakle, mogu biti bezbedni samo u okrilju društva. Svako udaljavanje od društva je opasno i često škodljivo. Ako, pak, neki pojedinac nesmetano boravi na teritoriji onostranog, smatra se da je to siguran znak njegove saradnje sa nečistim. Takođe, ako je pojedinac po nečemu specifičan, abnormalan, on je, takođe, verovatno u vezi sa onostranim.

Razmatrajući, u kontekstu ove podele i kulturnog koda, karakteristike ubica iz naših priča, uočavaju se njihovi osnovni atributi: onostranost, tj. asocijalnost, i nadmoćnost. Naime, one ubice koje potiču iz udaljenih predela nisu u potpunosti društvena bića zato što je svaki daleki kraj nečist, nepoznat i nedovoljno kontrolisan od strane društva. To je slučaj sa ubicom Bosancem (3) i sa ubicama iz inostranstva (6). U slučajevima gde je ubica predstavljen kao manjak (5, 7) njegova onostranost/asocijalnost prepoznaće se upravo u odbijanju da poštuje pravila društvenog života, što ga kao takvog čini nečistim. Kao drugi atribut ubica javlja se njihova nadmoćnost. U patrijarhalnom društvu, uobičajena je nadmoćnost muškarca nad ženom. Ovaj momenat je izuzetno značajan za priče u kojima su žrtve žene (2, 4, 7, 8, 12, 13), a posebno za priče u kojima je žrtva ženskog pola bila u ljubavnoj vezi sa ubicom (1, 3). S druge strane, u drugim pričama se ispoljena nadmoćnost ubice može dovesti u vezu s njegovom fizičkom zrelošću naspram fizičke nezrelosti žrtve, u slučajevima kada je žrtva dete (5, 8, 9, 11). Vidimo dakle, da priče relativno verno prate dva važna kriterijuma socijalne stratifikacije ljudskih bića – polni i generacijski. Dva navedena atributa ubica se međusobno dopunjaju jer je ubica nadmoćan i zato što deluje na svojoj, onostranoj teritoriji.

Mogu se, takođe, uočiti i dva glavna, univerzalna atributa svih žrtava. To su njihova nezaštićenost (slabost, bespomoćnost) u odnosu na ubice, i njihova društvena marginalnost. Njihova slabost/nezaštićenost pred ubicom uzrokovanu u većini slučajeva (1, 2, 3, 4, 7, 8, 12, 13) njihovim ženskim polom, pošto je ubica muškarac, dok slabost drugih žrtava nije posledica polne pripadnosti već fizičke nezrelosti (8, 11), nekog telesnog nedostatka (9), osamljenosti (6), ili društvene izolovanosti (10). Drugi atribut žrtava je njihova društvena marginalnost. Naime, žrtve se ne nalaze u potpunom okruženju društva već na njegovoj granici, margini, gde se po kulturnom kodu završava svet ovostranog i počinje svet onostranog. Žrtve odlaze na skrovita mesta i tako se udaljavaju, marginalizuju u odnosu na društvo. Ova mesta predstavljaju granicu, koja je opasna zato što na njoj egzistiraju

oba sveta, društveni i ne-društveni, odnosno, u širem smislu ovostrani i onostrani.

Ubica i žrtva su, prirodno, zbog različitih interesa, međusobno suprotstavljeni. Njihov antagonistički odnos predstavlja osnovnu opoziciju svih priča: *ubica : žrtva*

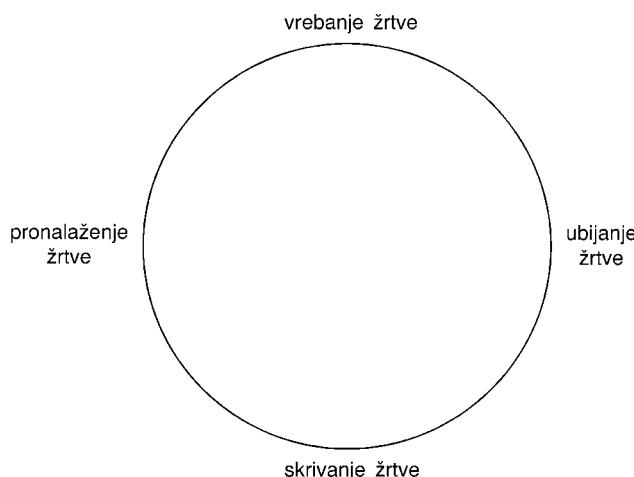
Iz navedenih atributa ubica i žrtava mogu se izvesti još dve opozicije. Jedna se izvodi iz ubičinog atributa nadmoćnosti i žrtvinog atributa nezaštićenosti (slabosti). Njihova se suprotstavljenost može prikazati opozicijom: *nadmoćnost : slabost*

Druga se opozicija izvodi iz ubičinog atributa nedruštvenosti i iz žrtvinog atributa društvene marginalnosti. Na osnovu kulturnog koda može se reći da se ubica, pošto pripada onostranom i nedruštvenom, u trenutku ubistva nalazi na svojoj teritoriji. Žrtva se, mada pripada "društvenom" svetu, u trenutku ubistva nalazi *između dva sveta*, tj. ne pripada svom društvenom prostoru. Iz ovih podataka može da se izvede druga, spacialna (prostorna) opozicija: *u svom svetu : van svog sveta*

Navedene opozicije mogu se povezati u paket relacija, budući da između njih postoji izrazita homologija. Naime, ubica se nalazi van granica društvenog i karakteriše ga nadmoć u odnosu na žrtvu; žrtva se nalazi na granici između društvenog i nedruštvenog i karakteriše je slabost u odnosu na ubicu. Dakle, celovita formula koja se može ustanoviti na osnovu atributa ubica i žrtava glasi:

$$\text{ubica} : \text{žrtva} = \text{nadmoćnost} : \text{slabost} = \text{u svom svetu} : \text{van svog sveta}$$

Izvršene radnje u priči su vrebanje, ubijanje i skrivanje žrtve od strane ubice, i pronalaženje žrtve (leša) od strane društva. Može se primetiti da se ove radnje nadovezuju jedna na drugu, i ako poslednju nadovežemo na prvu (što se i dešava sa svakom novom žrtvom), dobijamo neprekidan, cikličan proces. Taj proces se može prikazati krugom, kao na šemi:

Radnje s desne strane kruga, od vrebanja žrtve do pronalaženja leša, izvršava ubica, a period njihovog trajanja može se nazvati opasnim iz dva razloga: prvo, zato što je tada ubica na delu i, drugo, zbog toga što je, po kulturnom kodu, svako udaljavanje od društva, svako društveno nedelovanje, opasno, zato što na mestu gde ne deluje jedan svet deluje drugi, odnosno, u ovom slučaju, pošto ne deluje društvo deluju sile koje nisu pod njegovom kontrolom. Radnje s druge, leve strane kruga, od skrivanja žrtve do njenog pronalaženja izvršava društvo, tj. kolektiv, a period njihovog trajanja može da se nazove bezbednim. Bezbedan je iz dva razloga: zato što tada ubica ne deluje i zato što je po kulturnom kodu, svako delovanje društva i nalaženje u njegovom okrilju garant bezbednosti. Tako se, vrebanjem novih žrtava, ubijanjem, skrivanjem i pronalaženjem novih neprestano ponavlja ovaj ciklični proces, tako da period opasnog stalno smenuje period bezbednog i obrnuto. Tako se uočava još jedna binarna opozicija, antinomija koja je u skladu sa svim prethodnim i koja glasi:

opasno : bezbedno

Uvođenjem pojma društva u analizu, dobijaju se novi rezultati. Pre svega, mogu se uočiti karakteristike odnosa između aktera u priči – ubice, žrtve i društva. Ubica i društvo su međusobno u antagonističkom odnosu jer su im interesi suprotni, dok je odnos ubice i žrtve odnos nasilja. Društvo se, pak, u odnosu prema žrtvi ponaša zaštitnički i spasiteljski. Iz navedenog sledi da su ubica i društvo nadmoćni, dok je žrtva u odnosu na njih nezaštićena i slaba. Ali, ubica pripada onostranom, a društvo ovostranom svetu.

Na dubljem nivou analize, ubica se može označiti kao pojedinac, po svim svojim karakteristikama izdvojen iz kolektiva. U slučajevima kada se žrtva izdvaja iz društva, i ona postaje označena kao pojedinac. Pokazuje se da je period delovanja pojedinca opasan, dok je period delovanja društva bezbedan. Ovde su svojim delovanjem međusobno suprotstavljeni pojedinac i društvo, opasno i bezbedno. Tako se sada mogu formirati nove opozicije i jednakost među njima: *pojedinac : društvo = opasno : bezbedno*

Razmatranjem karakteristika mesta pronalaženja žrtava uočava se da su to uglavnom skrovita, nepristupačna mesta u prirodi. Prema Dobrili Bratić (1993), baš ovakva mesta su pod kontrolom onostranog, jer ih društvo ne kontroliše u potpunosti. Predmeti koji se javljaju uz žrtvu, tj. uz njen leš – smeće, kontejner, zemlja – u skladu sa kulturnim kodom, jesu predstavnici onostranog zbog svoje nečistoće i izolacije od društva. Tako oni pojačavaju efekat onostranog. S druge strane, jedno od mesta pronalaska žrtava je i naselje AVNOJ. Ovakvo mesto, kao urbano stanište ljudi, potpuno je, na prvi pogled, suprotno ostalim, skrovitim mestima pronalaska žrtava. Naime, navedena skrovita mesta: brdo, reku, prazne ulice i okolinu klanice karakteriše društveno nedelovanje. Nasuprot tome, naselje ljudi, kao mesto na kome su oni koncentrisani, karakteriše izrazita

socijalna delatnost. Ali, ni u ovom slučaju prostor na kojem je žrtva nadena nije sasvim ljudski, budući da se ulazi javljaju kao jedno od klasičnih graničnih mesta na kojima čoveka vrebaju raznovrsne opasnosti i koja su zbog toga po pravilu tabuisana (v. Lič 1983; Kovačević 1985).

Socijalna nedelatnost je, dakle, karakteristična za prirodu, dok je socijalna delatnost karakteristična za kulturu. Tako se dolazi do para suprotnosti *priroda : kultura* koji je homologan s parom *onostrano : ovostrano*.

Ako se posmatra kretanje žrtve, može se videti da se ono odvija iz kulture u prirodu (odvajanje od "društveno prihvatljive teritorije") i obratno (pronalažak žrtve u prirodi i njeno vraćanje u okvire kulture). Ubica, tj. oličenje prirode, ubistvom uzima žrtvu i stavlja je u posed onostranog, prirodnog (zatrpanjem u smeće, u zemlju i stavljanjem u kontejner). Društvo, opet, pronalaže žrtvu (leš), oslobođa je iz poseda prirode (otkopavanjem) i vraća sebi i ovostranom, kulturnom. Ali, dešava se novo ubistvo i žrtva se ponovo vraća u posed prirode, ne prekidajući ciklični proces. Izleda da u ovom slučaju žrtva može biti shvaćena kao metafora društvenog života uopšte, koji se odvija kao stalna borba dveju jakih sila: prirode i kulture.

Razmatranjem motiva ubica može se zaključiti da su u pitanju njihovi individualni i egoistični prohtevi. Slične prirode su i motivi žrtava: one se udaljavaju od kulturno definisanog prostora i struktuirane društvene delatnosti. Ovi prohtevi suprotstavljaju se kolektivnim potrebama društva. Tako se javlja suprotnost između socijalne ne-organizacije i socijalne organizacije koja se može iskazati opozicijom: *haos : red* koja zatvara drugi paket relacija:

*pojedinac : društvo = priroda : kultura = opasno : bezbedno =
= onostrano : ovostrano = haos : red*

Za potpunu analizu je potrebno rastumačiti još jedan detalj – vađenje unutrašnjih organa žrtve, koje je prisutno u pričama br. 5, 6, 7, 8, 9 i 10. Ovaj detalj se može razumeti u svetlu pretpostavke Meri Daglas o strukturi ljudskog tela kao snažnoj metafori za društvene strukture (Daglas 1993: 159). Tako, ako se naruše celovitost, jedinstvenost i čistota fizičkog tela, biće narušene i granice društvenog i, preciznije, političkog tela. A ubice u našim pričama rade upravo to – narušavaju celovitost i jedinstvenost tela žrtava vađenjem organa, a zatim i njihovu čistotu zatrpanjem u smeće ili zemlju. Sakaćenje i skrnavljenja tela su, očigledno, još jedan od kanala kojima onostrano i ne-društveno, odnosno haos, pokušavaju da prodru u ljudski svet.

Diskusija i zaključak

Na osnovu dosadašnjeg izlaganja, tj. na osnovu ustanovljenih paketa relacija, mogu se dešifrovati dve poruke koje pokušavaju da prenesu priče o ubistvima u Zaječaru. Prva poruka glasi: čovek se ne sme udaljavati od

društva. On ne sme ići na mesta koja nisu pod kontrolom društva i ne sme stupati na granicu teritorije onostranog i nedruštvenog. Boravak na toj granici je za čoveka opasan i on na njoj gubi svoju zaštitu društva i postaje nezaštićen, slab pred nadmoćnim silama onostranog. Ovo se dešava kada čovek svoje individualne prohteve postavi iznad zahteva društva, odlazeći na nedruštvena mesta i baveći se individualnom, nedruštvenom delatnošću. To znači da bi se druga poruka mogla formulisati ovako: pojedinac mora da podredi svoje individualne interese zajedničkim interesima društva, jer se samo na taj način može održati neophodan red i sprečiti nastanak haosa.

U svetlu dekodiranog značenja priča o ubistvima u Zaječaru moguće je uočiti i njihovu osnovnu društvenu funkciju. Ona je integrativna i istovremeno organizatorska: zahvaljujući strahu koji ove priče izazivaju osnažuje se solidarnost članova društva, dok im se ponovo iscrtavaju granice društvenog prostora, mesto svakog člana unutar sistema, i tako još jednom potvrđuje postojanje reda i društvene organizacije.

Uzroci nastanka priča o ubistvima mogli bi se, možda, pronaći u previranjima na političkoj sceni Srbije u vreme kad su se one pojavile. Naime, period između promene režima koja se zbila 5. oktobra i zvanične promene vlasti koja je izvršena 24. decembra 2000. godine obeležen je raspadanjem stare i konstituisanjem nove političke strukture. Pomenuti period može se, otuda, smatrati liminalnim – u smislu u kojem ovaj pojam definiše Viktor Tarner, označavajući njime “sve prilike i uslove koji se nalaze izvan ili na periferiji svakodnevnog života” (Tarner 1983: 42) – jer se tokom njegovog trajanja društvo našlo u strukturalnom vakuumu. Stoga je samo društvo, u strahu od prodora haosa koji obično prati prelazna razdoblja, pričama koje izazivaju strah pokušalo da utiče na pojedince da se maksimalno podrede interesima kolektiva. U prilog ovom zaključku može se navesti činjenica da su priče o ubistvima prestale da privlače pažnju javnosti nakon decembarskih izbora, kojima je prelazni period okončan i ponovo uspostabljeno stanje društvenog reda.

Literatura

Bošković-Stulli, M. 1983. *Usmena književnost nekad i danas*. Beograd: Biblioteka XX vek

Bratić, D. 1993. *Gluvo doba: predstave o noći u narodnoj religiji Srba*. Beograd: Biblioteka XX vek

Cerović, V. (15. decembar) 2000. Manijaci navalili iz bolesne mašte. *Timočka krimi revija*. 91: 11. Zaječar

Daglas M. 1993. *čisto i opasno: analiza pojnova prljavštine i tabua*. Beograd: Biblioteka XX vek

Kovačević I. 1985. *Semiologija rituala*. Beograd: Biblioteka XX vek

- Leach E. i Aycock D.A. 1988. *Strukturalističke interpretacije biblijskog mita*. Zagreb: August Cesarec
- Levi-Stros K. 1971. Struktura mitova. U: *Mit, tradicija, savremenost*. Beograd: Delo
- Tarner V. 1983. Društvene drame i obredne metafore. *Gradina*, 5-6: 24-50. Niš

Ivan Rajković

The “Ripper” of Zaječar

Horror stories exist in every society, traditional or modern. Whether in the form of vampires and witches, or psychopaths and aliens, they always represent a potential threat to the normal members of society, coming from some “Other”, strange, different and unknown place.

This paper represents an attempt to analyze folk stories about mysterious murders in Zaječar from November through December 2000. The murders were locally ascribed to an anonymous psychopath, sometimes named “The Ripper”. The stories presented here were gathered in April and May 2001 from various informants in the area of Zaječar.

I chose to analyze the stories from the standpoint of semiological analysis, previously applied by Ivan Kovačević (Kovačević, 1985). The first step of this method is classification of stories by type, followed by abstraction of the elements they are constructed of. These stories were classified by descriptions (and ethno-explications) of the way the murder took place. After that, they were formally analyzed through the categories of murderer, victims, type of action, locations where bodies were found, and murderer's motives.

Once the elements of each story were extracted, we determined how they are interrelated. Analysis of elements showed they stand in sets of binary oppositions. These oppositions were then put into orders of equal pairs. The first order has the form of *murderer : victim = dominant : unprotected = within the world : outside the world*. The second order is: *individual : society = nature : culture = dangerous : safe = of this world : of the other world = chaos : order*.

If we accept these stories as part of traditional folk legends, we can apply the analysis of borders of “This” and the “Other” world by Dobrila Bratić (1993). Binary oppositions are indicators of the way society and its members organize and put order into the world: what is by nature unorderly, that is, Nature itself, needs to be classified and determined, thus made into Culture. The transition from Nature to Culture demands that borders of the society be strictly drawn, so that every generation can be

reminded of their position within it. This reproduces order and prevents chaos: in other words, keeps the society from disintegration.

Since the prevention of chaos is vital for every society, this message has to be relayed on and on to every generation. The set of binary oppositions given above indicates two messages. One is that the individual should always remain within the borders of society, otherwise something bad, like murder, will happen to him/her; the other is that the individual should always put the needs and well-being of the society before his/her own, since victims were perceived by informants as selfish for seeking solitude, thus wandering in lonely places, where they became easy prey for the murderer.

These messages imply that stories have a double function: integrative and organizational. Integration is performed by producing fear in the society, thus forcing its members to stick closely together. Organizing requires drawing distinct borders between the society and the outside (or "Other") world, determining every individual's position within the social system and the manner in which one should behave if one is to be considered "normal" and remain a well-functioning member of the given society, as directly opposed to "the Ripper" who isn't.

Once these implicit messages and functions are revealed, they should be considered from the point of wider social context. My conclusion was that the probable cause for genesis of such stories lies in the social situation in the time of their creation. In November and December 2000, after the political changes in Serbia, the society was only starting a period of transition. Periods of transition are very similar to marginal, or liminal, phases of *rites de passage*. They are characterized by profound feelings of instability and indeterminacy: the subject (in this case, entire society) is no longer what it used to be before the changes begun; on the other hand, it has not yet completely absorbed the new, metamorphosed identity. This creates the fear of social disintegration and chaos. Stories like these of the Ripper of Zaječar warn the members of the society of the potential dangers, and give instructions how to prevent them. The final conclusion, then, is that the ultimate purpose of stories in question was to combat subconscious fear by re-drawing the limits of the society, reminding (or reassuring) its members of their place within it, thus once again confirming its existence in the world.

Selection from original text by Jana Baćević

